

بسم الله الرحمن الرحيم

سلسله جلسات تفسیر کاربردی قرآن کریم (سوره مبارکه لقمان)

دکتر علی رضا آزاد

عضو هیأت علمی دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد

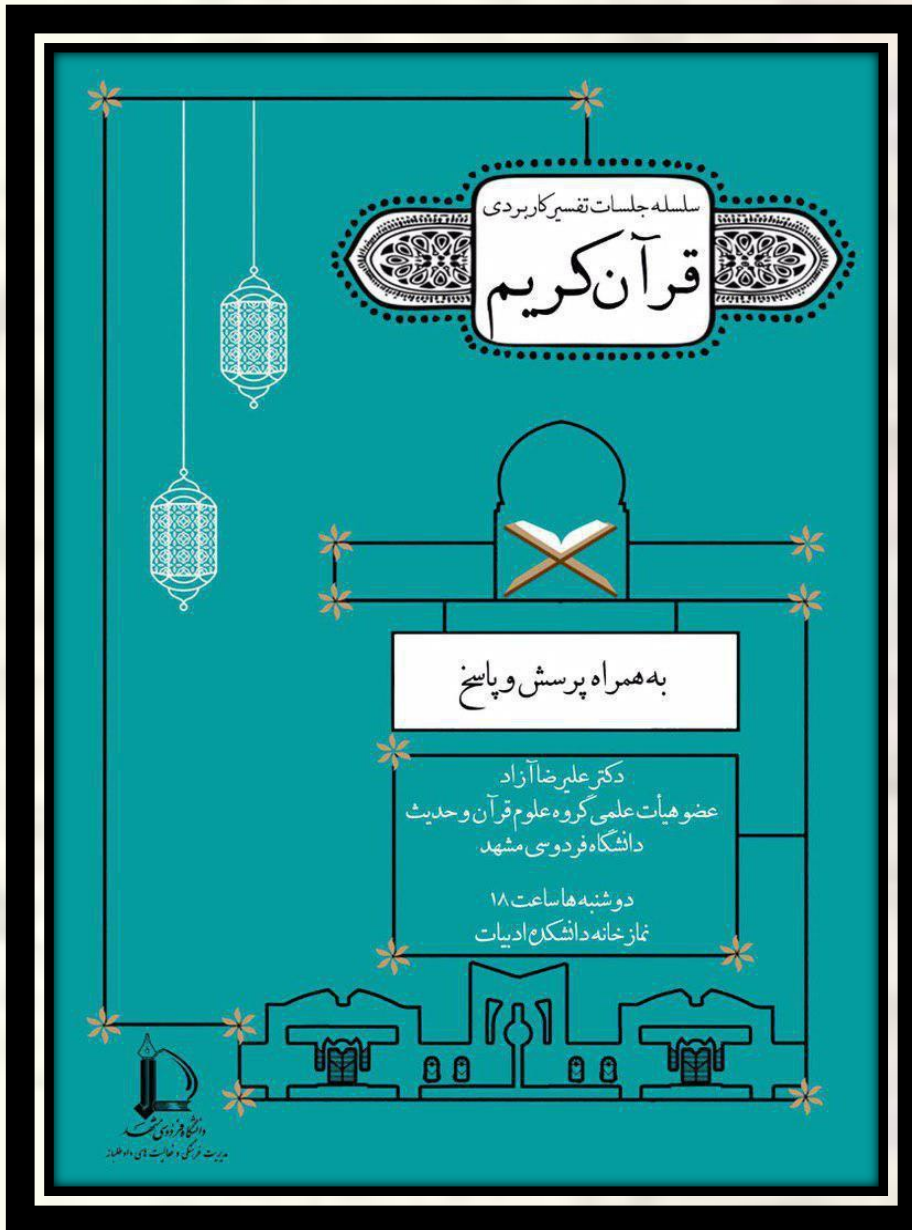
دوشنبه ها ساعت ۱۸

نمازخانه دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد

جلسه دوازدهم (تفسیر آیه ۸)
ماهیت بهشت

۲۱ بهمن ۱۳۹۸

مدیریت فرهنگی و فعالیتهای داوطلبانه دانشگاه فردوسی مشهد

لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ ﴿٨﴾

برای آنان باغهای پر نعمت خواهد بود (۸)

معنای جنات:

عرب به جایی که گل و چمن دارد، روضه می گوید که در فارسی به بوستان مشهور است.
عرب به جایی که علاوه بر پر از درخت باشد، جنة می گوید.

جنات به باغ هایی گفته می شود که از شدت انبوهی درخت، سطح زمین شان گویی پوشیده می شود.

کاربست:

در توصیف بهشت در قرآن:

اولاً به منظره های طبیعی تأکید شده است. چرا؟

ثانیاً در میان مظاهر طبیعت بر روی درخت و باغ تأکید بیشتری شده است. چرا؟

ثالثاً از برخی مظاهر زیبایی طبیعت مانند گل های رنگارنگ و صدای پرندگان و... نام برده نشده است. چرا؟

رابعاً ...

در پاسخ به این سؤالات، دو دیدگاه وجود دارد. عده ای آنچه در اوصاف بهشت و جهنم آمده را مطابق با فطرت دانسته و تفسیر آن را در طول اعصار ثابت می دانند و عده ای مطابق با شرایط عصری می دانند. به نظر می رسد هر دوی این ملاحظات را در تفسیر کلام خداوند باید مد نظر داشت. در تبیین این امور باید به تناسب توصیف های قرآن و انتظارات و معلومات و نیازهای مخاطبان عصر نزول و خلاصه، «لسان قوم» توجه داشت.

نان و گندم امروزه غذای مرسوم در اغلب مناطق دنیاست اما در میان عرب آن زمان بسیار اندک بود. قرآن هم ذیل داستان های سایر اقوام و قبایل و نه اعراب، از آن سخن به میان آورده است.

نحل/۸۱: وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ اُكُنَانًا وَجَعَلَ لَكُم سَرَائِلَ تَقِيْكُمْ الْحَرَّ وَسَرَائِلَ تَقِيْكُمْ بَأْسَكُمْ

و خدای عالم برای شما سایبانها از آنچه آفریده مهیا ساخت و از غارهای کوه پوشش و اتاقها برایتان قرار داد (تا از سرما و گرما پناهی گیرید) و نیز لباسی که شما را از گرمای آفتاب (و سرمای زمستان) بیوشاند خلق کرد و نیز برای آنکه در جنگ محفوظ مانید لباسی (از آهن) مقرر گردانید.

با توجه به منطقه جغرافیایی، گل در فرهنگ عرب حضور چشمگیری ندارد. تا دهه های اخیر در فرهنگ ایرانیان هم به اندازه امروز حضور نداشت. اما در فرهنگ هند و اروپا حضور پررنگی دارد. از همین روست که علی رغم آنکه گل یکی از زیباترین مظاهر طبیعت است ولی در آیات توصیف کننده نعمت های بهشتی حضور چشمگیری ندارد. و فقط از ریحان به لحاظ بوی خوش نام برده شده است.

درخت و باغ، هم به لحاظ آرمان رفاهی و هم پایداری نعمت مورد توجه اعراب بوده و در توصیفات بهشت مورد توجه قرار گرفته است.

در تشویق و تهدید باید ذهنیات و شرایط مخاطب مورد توجه قرار گیرد تا اثرگذار باشد.

کار بست:

نعمت های بهشت بر حسب استعداد و قابلیت و تقاضای افراد است. در قیامت که حجب ها کنار می رود، مرزی میان اراده و ذات نیست. هر کس آنچه را طلب می کند که هست.

قرآن می فرماید که هر آنچه بخواهید در بهشت هست اما مهم این است که خود را در دنیا چگونه تربیت کرده ایم؟ آن تربیت تعیین می کند که در آخرت چه چیز را طلب کنیم.

فصلت/۳۱: نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ
ما در دنیا و آخرت یاران و دوستداران شمایم و برای شما در بهشت ابد هر چه مایل باشید یا آرزو و تقاضا کنید همه مهیا است.

سه نوع عبادت در نگاه امام علی (ع):

«إِنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ رَغْبَةً فَتِلْكَ عِبَادَةُ التُّجَّارِ، وَإِنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ رَهْبَةً فَتِلْكَ عِبَادَةُ الْعَبِيدِ، وَإِنَّ قَوْمًا عَبَدُوا اللَّهَ شُكْرًا فَتِلْكَ عِبَادَةُ الْأَحْرَارِ: گروهی خدا را از روی رغبت و میل (به بهشت) پرستش کردند، این عبادت تاجران است و عده ای از روی ترس او را پرستیدند و این عبادت بردگان است و جمعی دیگر خدا را برای شکر نعمت ها (و این که شایسته عبادت است) پرستیدند. این عبادت آزادگان است.»

مولی علی (ع) در جای دیگری این عبادات را چنین شرح می دهد:

«مَا عَبَدْتُكَ خَوْفًا مِنْ نَارِكَ وَلَا طَمَعًا فِي جَنَّتِكَ لَكِنْ وَجَدْتُكَ أَهْلًا لِلْعِبَادَةِ فَعَبَدْتُكَ: [خدایا] تو را به طمع بهشت و از هراس دوزخت عبادت نمی کنم، لیکن تو را شایسته پرستش یافتم و از این رو به عبادتت پرداختم.»

تفسیر نعیم:

نعمت ۵۳ بار در قرآن استعمال شده و همگی درباره نیکی های دنیوی است.
نعیم ۱۶ بار در قرآن استعمال شده و همگی درباره نیکی های اخروی است. (فقط در ۱ مورد اختلاف نظر است.)

کار بست:

مشابه تفاوت معنای استعمالی نعمت و نعیم در قرآن، برخی دیگر از واژگان قرآنی هم چنین تفاوت هایی دارند. مثلاً ریح به معنای باد، به صورت مفرد همواره به معنای بادهای مضر و عذاب و به صورت جمع ریح همواره به معنای بادهای نافع استفاده شده است.
همین نعمت های این دنیایی می تواند تبدیل به نعمت های اخروی شود. همان طور که می تواند تبدیل به عذاب های اخروی شود.

تفسیر طبقات و انواع بهشت:

در قرآن کریم بهشت با نامهای گوناگونی ذکر شده است:
جنت فردوس، جنت نعیم، جنت عدن، جنت مأوی، جنت رضوان، جنة الخلد، دار السلام
برخی از اینها صفت بهشت و برخی انواعی از بهشت است.

اعداد بیان شده مانند طبقات هشتگانه و ابواب هشتگانه بهشت و... معنای جبری ندارد بلکه معنای فرهنگی دارد.

هفت در فرهنگ عرب، کثرت در امر قلیل است. لذا بیان شده که جهنم ۷ در دارد و از سوی دیگر در مقام بیان ابواب بیشتر بهشت از باب رحمت الهی، گفته شده که بهشت ۸ در دارد.

بهشت در دیوان حافظ:

در گذر زمان کارکردهای متفاوتی برای امور گوناگون توسط مفسران تولید شده و یا از بین می رود. حافظ به عنوان یک مفسر دین و فرهنگ، کارکرد بهشت را سمبلیک می بیند و مدام در پی گذر از اوصاف بهشت و به رقابت طلبیدن آنها در تغزل ها و مسابقه های عاشقانه است. مسابقه ها و مقایسه هایی که گویی در اغلب آنها بنا بر تقریر حافظ، اوصاف بهشتی شکست خورده و به اصطلاح کم می آورند.

گر خمر بهشت است بریزند که بی دوست	هر شربت عذیم که دهی عین عذابست
باغ بهشت و سایه ی طوبی و قصر حور	با خاک کوی دوست برابر نمی کنم
تو بندگی چو گدایان به شرط مزد مکن	که خواجه خود روش بنده پروری داند

گاه گذر از بهشت به سوی دوست، جنبه معنوی به خود می گیرد:	
سایه ی طوبی و دلجویی حور و لب حوض	به هوای سر کوی تو برفت از یادم
صحبت حور نخواهم که بود عین قصور	با خیال تو اگر بادگری پردازم

گاه به تحلیل ماهیت بهشت و نعمت های بهشتی می پردازد:	
ز میوه های بهشتی چه ذوق دریابد	هر آنکه سیب زنخدان شاهی نگزید
دولت آنست که بی خون دل آید بکنار	ورنه با سعی و عمل باغ جنان اینهمه نیست

کار بست:

بهشت را خودمان می سازیم.

حاقه/۲۴: «كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ: از طعام و شرابهای لذیذ و گوارای بهشتی هر چه خواهید تناول کنید، شما را گوارا باد، که این پاداش اعمال ایام گذشته دنیاست که (بر امروز خویش) پیش فرستادید.»

تکویر/۷: «وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ: و هنگامی که نفوس خلق همه با همجنس خود در پیوندند.»

به عبارت دیگر، بهشت و جهنم صورت دیگر همین افکار و رفتارهای ماست. مانند نمره پایان ترمی که با لاش هر روز دانشجو در طول ترم ساخته می شود.